

ANBAR OTIN ASARLARIDA AYOL KAMOLOTI VA ILOHIY ADOLAT FALSAFASI

G'afforova Dildora Ergashevna

Toshkent amaliy fanlar universiteti magistranti

e-mail: gafforovadildora16@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada Anbar Otin asarlarida ayol kamoloti va ilohiy adolat tushunchalarining falsafiy-axloqiy mazmuni tahlil qilinadi. Muallif Anbar Otin ijodida ayol obrazi nafaqat ijtimoiy subyekt, balki ma'naviy yetuklik, axloqiy poklik va adolatli hayot tarzining muhim asosi sifatida talqin etilganini ochib beradi. Ayol kamoloti insonning ichki ma'naviy rivoji, sabr-toqat, ilm-ma'rifat va mas'uliyat bilan chambarchas bog'liq jarayon sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ilohiy adolat g'oyasi Anbar Otin ijodida inson va jamiyat hayotidagi adolat, haqiqat va ma'naviy muvozanatni ta'minlovchi oliy axloqiy mezon sifatida yoritiladi. Ilohiy adolat tushunchasi maqolada tor diniy ma'noda emas, balki keng falsafiy va ma'naviy kategoriya sifatida talqin qilinib, uning ayol kamoloti bilan uzviy bog'liq jihatlarini ochib beriladi. Adabiy-falsafiy tahlil, qiyosiy va mazmuniy yondashuv usullaridan foydalanilgan. Muallif Anbar Otin asarlarida ilgari surilgan g'oyalar orqali ayol ma'naviyatini yuksaltirish, adolatli jamiyat barpo etish va shaxs kamoloti masalalarining o'zaro bog'liqligi asoslanadi Anbar Otin ijodining falsafiy qimmatini ochib berish bilan birga, zamonaviy gender tadqiqotlari, ma'naviyat va axloq falsafasi uchun ham ilmiy-amaliy ahamiyatga ega ekani bilan xarakterlanadi.

Kalit so'zlar: Anbar Otin, ayol kamoloti, ilohiy adolat, falsafa, ma'naviyat, axloqiy qadriyatlar.

KIRISH

Muhtaram prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev: “Dunyoda hech qachon bir xil tong otgan emas”, [1] Mazkur ibora paydo bo'lgandan buyon yillar o'tdi. Butun koinot tabiat va bashariat dimo o'zgarishda”, – degandir.

Darhaqiqat, insoniyat ham ana shu azaliy qonuniyat asosida yashaydi va hayot kechiradi.

Har qanday yangilanishning mazmun-mohiyati, namoyon bo'lish xususiyati shunday. Davrlar o'taveradi, zamonlar almashaveradi. Bu yorug' olamga kelgan har bir insoniyat turli o'zgarishlar va yangilanishlar sari intilaveradi. Ayni paytda xalqlar adabiyoti hamda tarixida o'ziga xos tub yangilanish davrlari borki, bunday zamonlarda muayyan millat dahosi, uning o'z salohiyatini namoyon etishga intilishi yaratuvchanlik faoliyati eng yuksak cho'qqilarga ko'tariladi.

Ushbu maqolada ayollarni ijtimoiy hayotdagi o'rni jamiyatdagi tenglikni ochib berishga qaratilgan bo'lib, unda zamonaviy adabiyotshunoslik va falsafiy tahlil metodlaridan foydalangan. Tadqiqot tarixiy- qiyosiy metod asosida shoiraning “Qarolar falsafasi” risolasidagi badiiy obrazlar ramzlari va falsafiy tushunchalar yoritib berildi.

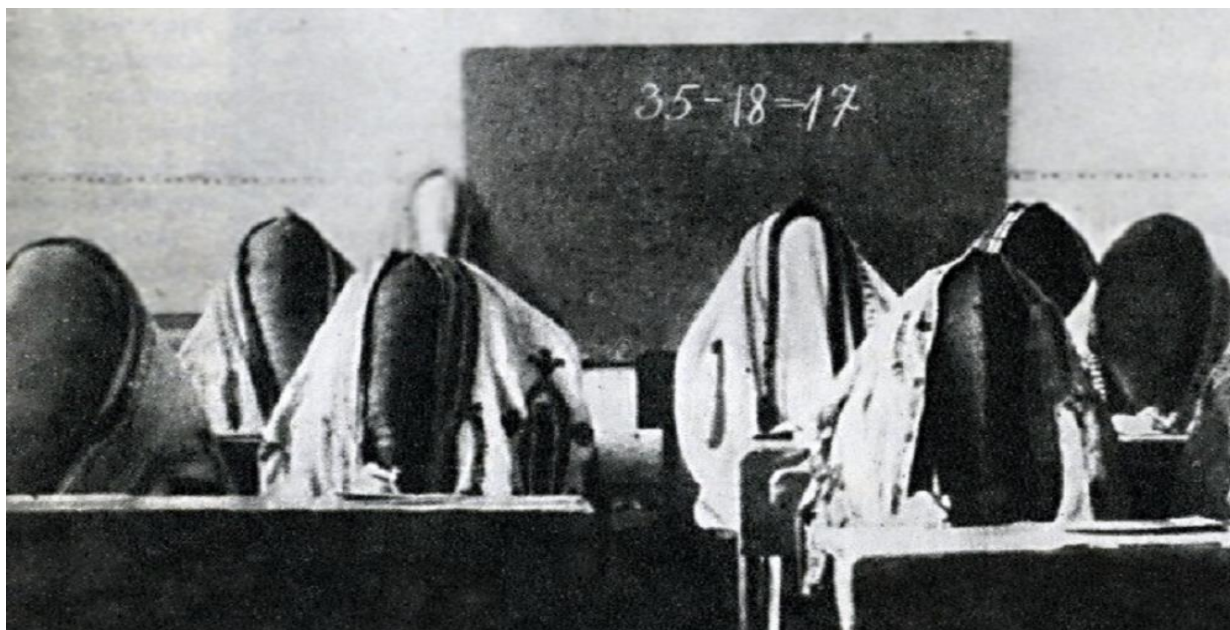
Muqaddas dinimiz Islomda barchaga birdek xitob qilinib, erkak va ayollarga tenglik ila muomala qilingan. Shu sababdan ham Qur'oni karim va sunnati nabaviyda ayollarga oid huquqlar nozik va daqiq ta'riflar alohida e'tibor bilan keltiriladi, adolat latofati va mehri ila bayon qilinadi. Ayollar ona, rafika, opa, singil, qiz sifatida ulug'lanadi. Ular ulug' maqom sohibi ekanligi ko'p bora takidlanadi.

Oisha roziyallohu anho onamiz aytadi: “Bir ayol o'zining ikki qizini yetaklab ular uchun bir narsa so'radi. Menda bir dona xurmodan boshqa narsa yo'q edi. So'ng o'sha xurmoni ayolga uzatdim. Ayol xurmoni qizlarga bo'lib berdi, o'zi esa yemadi. Keyin turib chiqib ketdi. Shundan so'ng Rasululloh (s v) kelib qoldilar. Men ul zotga bo'lgan voqeani aytib berdim. Ul Zot: “Kim bu qizlar uchun biror narsadan tashvishlanib qayg'ursa, (shu ishi) jahannamdan to'siq bo'ladi”, - dedilar. (Imom Termiziy rivoyatlari)

TADQIQOD METADALOGIYASI

Ayollarning adabiyotga hisssasi eng qadimgi yozma matnlar paydo bo'lgan davrdan boshlangan. O'zbek adabiyotida ayol obrazi jadid adabiyotidan boshlab, zamonaviy o'zbek ayol yozuvchilari, she'riyatlari va publitsistlarining adabiy jarayonlarda faol qatnashishigacha bo'lgan davrlarni qamrab olgan. Jadid adabiyotida ham ayol obrazi alohida belgi sifatida ko'tarilgani Abdulla Qodiriyning birinchi yirik romanlardan biri "O'tkan kunlar" asari orqali yoritib berilgan. Bu roman qahramonlari O'zbekoyim obrazi orqali davr ayollarini ijtimoiy cheklovlar ostida ham erkin fikrlashga harakat qiluvchi shaxs timsoli, Kumush obrazi orqali ayollarning sabr-matонатlari yoritib berilgan. Bundan tashqari Cho'lponning "Kecha va kunduz" romani bilan "Sharq qizi" she'rida tasvirlangan tasvirlarni qiyosiy tahlil qilish orqali o'rganilgan.

Daslab, ayollarning turmush tarzi, bilimi, dunyoqarashi, ta'limi masalasiga doir fikrlar asosan mustamlaka davrida yaratilgan adabiyotlarda uchraydi. Ularda ayollarning hayoti "qorong'i"likda, mazmunsiz ekani aytilgan; ta'limda asosan adabiy asarlar o'qilishi, biroq yozuv o'rgatilmashligi qayd etilgan. XIX asrning 80-yillarida Toshkent shahrining o'zida 137 o'g'il bolalar maktabida 4 ming 855, 86 xotin-qizlar maktabida 1 ming 324 o'quvchi ta'lim olgan, ularga 90 ga yaqin o'qituvchi ta'lim bergan. Turkistondagi qizlar maktabida asosiy e'tibor turkiy va forsiy shoirlarning asarlariga qaratilgan. 1911-yilga oid arxiv ma'lumotiga ko'ra, qizlar 11 yillik maktabni tugatganidan keyin 10–15 yoshlarida tikishni o'rgangan.

“Mehnatkashlar tovushi” gazetasining 1918-yil 24-dekabrdagi sonida shunday so'zlarni o'qiyimiz: “Yigitlarni yetishdirdiguvchi, jamiyati bashariyani tarbiya etguvchi xotun-qizlarimizni ta'lim va tarbiyadan mahrum etsak, alarda bo'lg'on iste'dod va o'ngunliklardan foydalanmasak, bizning holimiz ne bo'lajak? Turkistonda xotun-qizlarga a'xusus na bir maktab, na bir jamiyat va na bir qiroatxona bor. Bizning Turkistonda xotun-qiz dunyosi eng tuban darajada bo'lub, butun huquqlarindan mahrum etilib, to'rt devor orasinda qamalub qo'yulg'on mahbusa kabidir. Bashariyat dunyosinda yashamoq uchun barcha a'zoning salomat bo'lushi shartdir. Shunday bo'lsa biz o'n milyunli turkistonliklarning yarmindan ko'bini tashkil etgan xotun-qizlarimizni ta'lim va tarbiyadan, ulum va maorifdan mahrum etib, alarg'a ong va fikr bermasak – o'qutmasak bizning holimiz ne bo'lur?”[4]

XIX asrga kelib ijtimoiy jamiyatda ayol va qizlarni ilm o'rganishga bo'lgan talablari orta bordi. Ilmli ayollar jamiyati kengaydi. Qo'qon hududida yashab o'tgan shoiralar Uvaysiy, Nodirabegim, Dilshodi Brno, Anbar Otin kabi adabiyot va ijod ahli paydo bo'ldi. Shoiralar o'z asarlarida xotin-qizlar hayoti, ularning tahsili borasida ham yozib qoldirgan. Jumladan, Dilshodi Barno (1800–1905) o'z xotiralarida 51 yil maktabdorlik qilgani, madrasa bosqichida 23 toliba, maktabda 891 qizga ta'lim berganini qayd etadi.

XIX asr ikkinchi yarmi – XX asr boshlari o'zbek adabiyotida shoirlar ijodi alohida o'rin tutdi. Shunday ijodkorlardan biri Anbar Otin edi.

Shoira “Tarjimayi hol” asarida jumladan shunday deydi:

Otam – Farmonquli Marg'inoniy,

Onam – Ashurbibi Qo'qoniy .

Bo'lajak shoira Dilshod otin maktabida ta'lim olgan . Dilshod Barno shunday deb yozadi: “Anbaroy bug'doyrang, sunbul sochli, ohu ko'z, oy yuzli ahloqi va odobi pisandida sohibdur. Bu sakkiz yashar qizcha bo'lishiga qarmay hazrat Navoiy g'azallarini o'rganishga behad qiziqadi. Umidim borki, bu qizcha katta shoira bo'lg'usi”. [2]

Agar ustodi adabni izlasang, Anbar Otin

Sen Navoiy ta'limini doimo mutolaa qil.

“Haziniy to'dasi” degan ibora Anbar Otin qizqqan ijodiy davraning nomidir. Shuningdek, Muqumiy, Furqat, Kamiiy, Zavqiy, Shavqiyilar ijodi ham shoira uchun qiziqarli bo'lgan. Anbar Otin O'rta Osiyoning Chor Rossiyasi istilosi davrida yashagan. Urus madaniyati, san'ati va adabiyoti, ayniqsa, maktab maorif sohalaridagi ilk o'zgarishlarni ko'rib ularga nisbatan dastlab ijobiy baho beradi:

Qo'shulub mulki Farg'ona o'rusga bu saro bo'ldi,

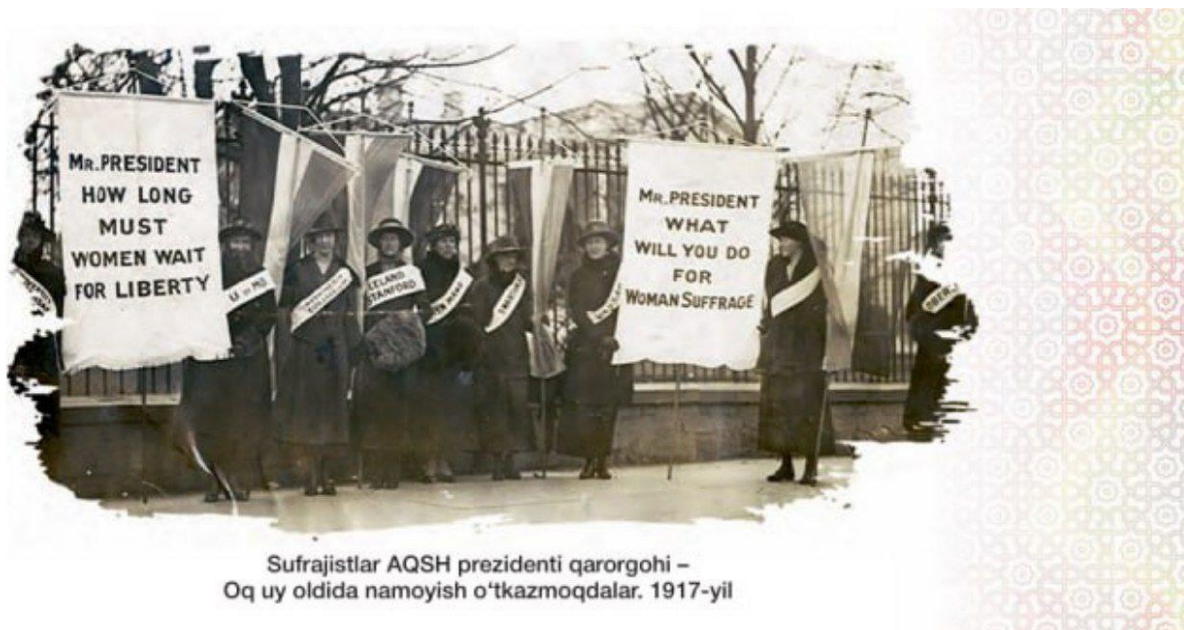
O'ris o'zbek elig'a tug'ishgandek ag'o bo'ldi.[3]

Anbar Otin umrining so'ngi yillarida o'zbekcha sherlardan iborat devon tuzgan. 1966-yilda Tojikistonda shoiraning yana bir kichik she'riy topلامي topilgan bo'lib, undagi she'rlar “Xurufi xijo” uslubida yozilgan.

“Risolayi falsafiy siyohon” (“Qarolar falsafasi haqida risola”) shoiraning mavjud ijtimoiy hayoti va kelajak zamonlar haqidagi mulohazalari orzu umidlari aks etgan, o'zbek adabiyotidagi falsafiy publitsistik yo'nalishda yozilgan ilk asardir.

Asar kirish qismi va to'rt fasldan iborat. Asarning birinchi faslida qaro narsalar, qaro baxt, qaro niyat, qaro tusli xalqlar, haqida fikr yuritiladi. Asarning uchunchi va to'rtinchi fasllarida esa baxti qarolik va qaro zulmat, ya'ni o'sha zamondagi ijtimoiy hayot haqida fikr yuritiladi.

Asarning ikkinchi onalar, ayollarga bag'ishlangan faslini tahlil qilamiz. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Yevropa va AQSHda “sufrajistlar” (fransuzcha “suffrage” - “saylash huquqi”so'zidan) harakati avj oldi. Bu harakat vakillari ayollarga ham erkaklarga ham teng siyosiy huquqlar berish, ayollarning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotda kamsitilishiga chek qo'yish g'oyalarini ilgari surdilar. Natijada birin-ketin yevropa davlatlari va AQSHda ayollarga siyosiy huquq berildi.

Sufrajistlar AQSH prezidenti qarorgohi –
Oq uy oldida namoyish o'tkazmoqdalar. 1917-yil

Adiba asarni shunday deb boshlaydi: “Bu kamina bechora devor burchida to'shakka mixlangan ahvolda yotish bilan mayus va majrux yotgan yillarim kamina va mahzunaning nomim Anbardur, buni to'la to'kis ta'rif qilmoq bu kaminayu faqirga ojizlik tasirini oshkor qilish deb bilaman. Ammo

men shunday ishora qilamanki mening nomim bejizga emas, bu Anbar yuzaki tim qaro eng hidli narsa bo'lib, ichki hamma narsalarning timsolidirki, bu qarolar zohiran qaro ko'rinadi lekin, botiniy sonsiz va sanoqsiz orzular mavjud.

Avvalg'i fasl qarolarorazi bayonida,
Ikkinchi fasl farqi qarolar bayonida,
Uchun fasl baxti qarolar bayonida,
To'rtinchi fasl qaro zulmat timsolida

Biz ikkinchi faslda farqi qarolar taqdirini bayon etamiz. Avval farq iborasi shuki ayollar boshini ikki qismga ajratib peshonasidan ya'ni burni ustidan ayirib yo'l tushuradi shu yo'lni farq farq deb ataydi. O'ng taraf bilan chap tarafni farq qilmoq zarurdir. Ma'lum bo'ldiki ayolning boshidagi chiziqni farq deb oldik. Xo'p farq ayol boshida bo'lsa farq qay xilda bo'lmog'i kerak?

Ayol sochini farqi har ikki tarafga barobar taralgan nihoyatda silliq bo'lganidan uning jilosiga nazar solib bu ayolning taqdiri nimalar bilan o'tganini tafakkur ko'zi bilan ko'rish mumkin. Bu farq egasini inson onasi donishmand enagasi deb bilaman. U ona shundog'onadur va mohir donodurki, Aflotun va Arastuni, Laqumojis va Doniyolni, Xizr ila Ilyosni, Iskandar-u Doroni, Luqmon va Sulaymonni, Abu Sino va Ulug'bekni, Jomiyni, Sa'diyni, Navoiyni, Firdavsiyni, Bedil va Xayyomni, Nodira va Uvaysiyni meni va seni o'z qornida o'n oy ko'tarib turli ofatlardan saqlab yegan g'izosidan ulush berib, to'qson to'qqiz to'lg'oqni dardini tortgan zot. Farqi qarolarni husn jamol bobida ta'rif etganda fikr qilish lozimki bu sohib jamollar, albatta har qaysimizga ona hamshiradir. Farqi qarolarni, qaro soch, qaro ko'z, qaro xol va lola yuz, la'ldek lab, sadafdek tish bilan tasvirlaganda ular o'z husni jamoliga yarashadiga qal farosat, himmat va g'ayrat, hizmat va mehnatlari ham borki, u fazilatlar bilan birga yodlanmoq lozim.

Go'zallik bobida yetib kamola husning, ey nozir,
Shijoat, aql-u hush birla bo'lubdursan ajab mohir.
Sening husningni ko'rgonda bu mehrim ming bo'lur, ey moh,
Hayotim gulshanida qancha gul, rayhon muhayyodur.

Bu talon-taroj to'polon zamonda zaifalar chet kulbada yotardilar va ichkari hovlida og'ir hizmatlar bilan mashg'ul edilar ular ostonadan tashqariga qadam qo'yish huquqiga ega emas edilar bu insoniyat olamiga ma'lum edi.

Hukum shunday ediki, zaifalar agar ota onasi yoki qarindoshlarinikiga boradigan bo'lsa egniga eski libos kiyib, qo'lga tayoq ushlab, eski paranji yopinib, bukchayib, albatta qari kampir holida ko'chaga chiqish mumkin edi.

Ahli din ichra faqir-u benavolar bir taraf,
Mol-dunyo tobgan ul boy mullolar bir taraf.
Din, sahriat hukmini tutgon halol rizqi ilan,

Har adashgonni qilon hushyor asolar bir taraf.

“Shunday zamon keladiki, Shirin fikridan ziyodroq serob va obod manzaralar paydo bo`ladi va har Frhod sevgan yordan mehnat mukofotinioladi vavisoliga muyassar bo`ladi. Va u zamonda meni ham vatan va avlodlarim mamnun ko`rib kaminani yodag oladi” – deb yakunlaydi.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo`lsak asarda shoira tilidan aytilgan “qaro baxt”, “qaro niyat”, “qaro fikr” bu qora niyat yoki yomonlikka ishora emas balki, qora rang ijobiy ma`noni anglatgan bo`lishi ham mumkin. Asardagi onaning farzand oldidagi burchi haqidagi qarashlarni olishimiz mumkin. Anbar Otinning ona, ayol, opa-singil haqidagi qarashlarida har bir obrazning hayotdagi o`rni belgilab berilganligini anglashimiz mumkin.

Ayollar turmagiga nisbatan qo`llanilgan “farq” so`zida katta ma`no yotganini ya`nikim ul zot o`z bolasini balkim jamiki farzandlar tarbiyasini nazoratchisi sifatida farqlay olishi zarurligi bu orqali jamiyatga allomalar yetishtirishi kerakligiga urg`u berib o`tilgan. “Hayot falsafasi” ranglar orqali ifodalangan har bir ayolni ranglar timsolida tasvirlasak hayot jozibali jilvalanadi.

Ana shu haqiqatni xalqimiz har tomonlama to`g`ri tushunib, tanlagan taraqqiyot yo`limizni only ravishda qabul qilgani va qo`llab quvvatlagani oldimizga qo`ygan maqsadlarga erishishning asosiy manbayi va garovi ekanini hayotning o`zi tasdiqlamoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. O`zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Yangi O`zbekiston strategyasi” – Toshkent: “O`zbekiston”, 2021
2. 10-sinf uchun darslik / Z.I.Mirzayeva, K.Q.Jalilov – Toshkent: Respublika ta`lim markazi, 2022. – 312 b.
3. 11-sinf darslik-majmua / B. To`qliyev [va boshq], – Toshkent: “O`zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyot, 2018. – 200 b.
4. Oyina. <https://share.google/x5EtNHTzIJRuJH0ry>
5. Oriens.uz. <https://share.google/Q7BBejHEYt898Sk15>